

dr hab. Sebastian Bernat, prof. ucz.
Katedra Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
sebastian.bernat@mail.umcs.pl

Lublin, 08.01.2024.

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Daniela Syrka
„ŚWIADOMOŚĆ KRAJOBRAZU WŚRÓD TURYSTÓW EKSPORUJĄCYCH
TATRY POLSKIE”
Promotor dr hab. Urszula Myga-Piątek, prof. ucz.

Badania percepcji krajobrazu i świadomości krajobrazowej są jednym z intensywnie rozwijających się nurtów w badaniach krajobrazowych. Mają one często charakter interdyscyplinarny. Związane są bowiem z pograniczem kilku dyscyplin naukowych, zwłaszcza geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, socjologii i psychologii. Potrzeba badań świadomości krajobrazowej wynika m.in. z zapisanej w Europejskiej Konwencji Krajobrazowej (EKK, 2000) konieczności podnoszenia świadomości społeczeństwa w zakresie wartości krajobrazów, ich roli i wprowadzanych w nich zmian. Zatem obowiązkiem stron wdrażających zapisy EKK, jest dbałość o jak najwyższą świadomość krajobrazową mieszkańców. Dlatego w wielu krajach Europy działaniami tym towarzyszy rozwój systemu edukacji krajobrazowej społeczeństw. Dzięki temu coraz więcej osób zaczęło sobie uświadamiać, że stan krajobrazu jest odzwierciedleniem poszanowania dziedzictwa natury danego regionu oraz świadectwem kultury jego mieszkańców. Ponadto krajobraz jest podstawą kształtowania się tożsamości miejsc i regionów a jakość krajobrazu ma wpływ na jakość życia. Poziom świadomości krajobrazowej społeczeństwa warunkuje jego udział w działaniach na rzecz ochrony i kształtowania krajobrazu. Konsekwencją ratyfikowania przez Polskę Europejskiej Konwencji Krajobrazowej było m.in. uchwalenie ustawy z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (tzw. „ustawy krajobrazowej”), poprzedzone debatami publicznymi, m.in. „Ochrona krajobrazu przyrodniczego i kulturowego a rozwój cywilizacyjny” (FDP, 2011), na której podkreślano konieczność podjęcia ogólnopolskiej kampanii uświadamiającej w zakresie wartości krajobrazu i potrzeby jego ochrony. Wskutek przyjęcia nowych regulacji prawnych wprowadzono m.in. obowiązek przygotowania audytu krajobrazowego dla każdego z województw, który ma prowadzić do delimitacji krajobrazów priorytetowych. Procedura audytu powinna uwzględniać udział społeczny, co wiąże się z kształtowaniem świadomości krajobrazowej społeczeństwa. Dodatkowo zaznaczyć należy, że w ostatnich latach wzmocniono znaczenie edukacji krajobrazowej, zwłaszcza na poziomie rozszerzonym nauczania geografii (Hibszer i Szkurłat 2018), co należy ocenić pozytywnie. Wobec przedstawionego kontekstu, podjęte przez Doktoranta badania mogą, w pewnym stopniu, pełnić rolę diagnostyczną w zakresie rozpoznania stanu świadomości krajobrazowej części polskiego społeczeństwa (turystów eksplorujących Tatry Polskie).

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska ma objętość 354 stron, przez co można ją uznać za dość obszerną. Ponadto zawiera bibliografię i wykaz innych źródeł, spisy tabel, rycin i fotografii, załączniki (dwa kwestionariusze) oraz streszczenie w j. angielskim. Praca jest bogato ilustrowana, zamieszczono w niej aż 94 rycin, 48 fotografii oraz 24 tabele. W spisie bibliograficznym Autor wykazał w sumie 569 publikacji, na 40 stronach; osobno zestawiał 15 źródeł internetowych. Jest to bardzo dużo, wśród nich są liczne publikacje anglojęzyczne. Niestety w wykazie nie ma numerów stron artykułów/rozdziałów monografii.

Struktura rozprawy jest ogólnie przejrzysta. Praca składa się z dziewięciu rozdziałów, w tym czterech teoretycznych oraz pięciu empirycznych. Objętość poszczególnych rozdziałów jest zróżnicowana. W poszczególnych rozdziałach wydzielono podrozdziały oraz dodatkowo nienumerowane nagłówki. Nastęstwo rozdziałów jest logiczne, ale pewne uwagi można mieć odnośnie różnej ich objętości. W **rozdziale 1.** (22 strony) przedstawiono m.in. cel i metody badań oraz aktualny stan badań dotyczących Tatr, choć w tytule podrozdziału nie odniesiono się do nich. **Rozdział 2.** (60 stron) dotyczy „środowiska fizycznogeograficznego obszaru badań w ujęciu holistycznej koncepcji krajobrazu” zaproponowanej przez Chmielewskiego i in. (2015). Niejasne jest, dlaczego w tytule rozdziału zostało użyte pojęcie środowiska geograficznego, skoro rozdział odnosi się do krajobrazu. Charakterystyka krajobrazu Tatr jako zespołu obiektów, procesów, bodźców, wartości oraz świadczeń została poprzedzona przeglądem literatury, w moim przekonaniu nieco wybiórczym. Dla przykładu, w odniesieniu do krajobrazu jako zbioru bodźców, wskazane byłyby według mnie odwołania do publikacji Tuana, Granö, Rodawaya, Schafera, Porteousa, Bartmińskiego, Frydryczak (część z nich jest w rozdziale 4). Natomiast w przypadku inspiracji artystycznych krajobrazem Tatr (str. 77.) zabrakło m.in. treści dotyczących muzyki. Pisali o niej Długołęcka i Pinkwart (1992), przypominając twórczość uznanych kompozytorów: Paderewskiego, Szymanowskiego i Karłowicza, ale także mniej znanych, jak chociażby Młodziejewskiego (geografa z doktoratem!). Rozdział 2. jest w mojej opinii naj słabszą częścią pracy, nie tylko ze względu na wspomniane braki, ale także subiektywną i dyskusyjną charakterystykę bodźców w Tatrach. W **rozdziale 3.** (34 strony) przedstawiono historię badań i rozwoju turystyki w Tatrach Polskich. Ponadto odniesiono się do antropopresji turystycznej jako czynnika zmian krajobrazu lokalnego. Przydałoby się tutaj odwołanie do publikacji Kulczyk (2013). Na koniec tego rozdziału przedstawiono typologię turystów na podstawie literatury przedmiotu. Można mieć wrażenie nadmiaru i nieco chaotycznego przedstawienia treści. **Rozdział 4.** (23 strony) dotyczy teoretycznego ujęcia świadomości społecznej, choć w jego tytule są odniesienia do obszaru badań (według mnie niewłaściwie). Jest to kolejny przegląd literatury, na końcu którego znajduje się propozycja autorskiej definicji świadomości krajobrazu. Szkoda, że pominięto odwołania m.in. do publikacji Tildena (2019), zamiast przywołania licznych publikacji Bernata. W **rozdziale 5.** (54 strony) przedstawiono autorską typologię turystów, którą poddano weryfikacji w odniesieniu do Tatr Polskich poprzez badania sondażowe. Następnie, w **rozdziale 6.** (30 stron) omówiono wyniki kolejnych badań sondażowych ukierunkowanych na rozpoznanie poziomu świadomości krajobrazu wśród turystów eksplorujących Tatry Polskie. W **rozdziale 7.** (29 stron)

przeprowadzono dyskusję wyników w świetle dotychczasowych badań, przedstawiając poszczególne składowe świadomości krajobrazu w nowym sposobie udostępniania Tatrzańskiego Parku Narodowego. Natomiast w **rozdziale 8.** (23 strony) zawarto autorskie rekomendacje dotyczące udostępniania turystycznego Tatrzańskiego Parku Narodowego (w tytule rozdziału Autor pisze o „nowym sposobie udostępniania”). Jest to niewątpliwie rozdział o charakterze aplikacyjnym, co zasługuje na docenienie. Jednak treść tego rozdziału jest nieco dyskusyjna, składa się z propozycji Autora, tylko w części popartych wynikami własnych badań. Przykładowo, rekomenduje się wykorzystanie okulografu, elektroencefalografu, galwanometru, programu Face Reader, choć Autor z nich nie skorzystał w swoich badaniach (str. 264.). Jednak zawartą w rozdziale Tab. 8.1. oceniam ogólnie pozytywnie. Na końcu pracy zamieszczono wnioski i uwagi końcowe, wraz z odniesieniem do perspektyw badawczych. Niestety nie uwzględniono ograniczeń badawczych, co zapewne wynika z pośpiechu w finalizacji już i tak obszernej rozprawy.

Za główny **cel badań**, których rezultatem jest oceniana praca, przyjęto „określenie stanu świadomości krajobrazowej turystów eksplorujących Tatry Polskie i jej znaczenia w ustaleniu zaleceń dotyczących ochrony i udostępniania Tatrzańskiego Parku Narodowego” (streszczenie, str. 351.). We wprowadzeniu niestety nie przedstawiono celu głównego wprost (na str. 7. rozprawy jest stwierdzenie „Tak właśnie sformułowano cel nadrzędny...”, ale wcześniej nie został on wyrażony, można się go jedynie domyślać). Do wskazanego celu Autor sformułował pięć celów merytorycznych i jeden cel aplikacyjny (opracowanie rekomendacji dotyczących sposobu udostępniania turystycznego Tatr Polskich). Na stronie 7. rozprawy możemy przeczytać, że problemem badawczym jest określenie stanu świadomości krajobrazu turystów eksplorujących Tatry Polskie oraz jej znaczenia w ustalaniu rekomendacji dotyczących udostępniania Tatrzańskiego Parku Narodowego. Podjęty problem badawczy uznaję za istotny i aktualny. W rozprawie sformułowano cztery hipotezy badawcze (str.8). Pierwsza z nich głosi, że „świadomość krajobrazu może być jednym z kryteriów typologii turystów”, zaś druga wnosi o możliwym teoretycznym opisie wzorcowej świadomości krajobrazu. Dwie następne odnoszą się bezpośrednio do obszaru badań (Tatr Polskich/ Tatr Wysokich). Weryfikacja wszystkich wymagała przeprowadzenia badań. Dla wzmocnienia badawczego charakteru rozprawy zostało postawionych sześć pytań badawczych. Pierwsze z nich to pytanie kluczowe: „czym jest świadomość krajobrazu?” Odpowiedź na nie znajdujemy w rozdziale 4. Na jego końcu Autor przedstawia własne rozumienie świadomości krajobrazu jako „ogół składowych jego eksploracji przez turystę, różniących się między sobą poziomem i kierunkiem rozwoju.” Na „pełną świadomość krajobrazu” składają się: percepcja, doświadczenie, rozumienie i odczuwanie. Dodatkowo Autor uwzględnia działanie jako rezultat świadomości. Tym samym przyjmuje procesowe ujęcie kształtowania świadomości krajobrazu na podstawie Wolskiego (2002), co zaznacza na str. 124., ale publikacji nie ma w spisie bibliograficznym. Do rozumienia, odczuwania i działania Doktorant dodaje percepcję i doświadczenie. Takie podejście jest według mnie dyskusyjne. Wprawdzie „Słownik języka polskiego PWN” definiuje percepcję jako „odbieranie jakichś zjawisk za pomocą zmysłów” to jednak Wojciechowski (1994) pojmuje ją szeroko

w odniesieniu do środowiska/krajobrazu. Jest to „zarazem postrzeganie, odczuwanie i przeżywanie a dalej interpretacja poprzez świadome i podświadome kojarzenie z utrwalonymi w umyśle wzorcami, w końcu tworzenie postaw w stosunku do postrzeganych obiektów, ich wzajemnych relacji oraz sytuacji postrzegającego w tak tworzonych układach”. Podobnie uważa Kowalczyk (2008), dla której percepcja jest procesem twórczym, polegającym na aktywnym odbiorze, analizie oraz interpretacji zjawisk zmysłowych. W procesie tym nadchodzące sygnały zmysłowe są przetwarzane w sposób zgodny z nabytym wcześniej doświadczeniem. Percepcja zależy od wielu czynników: bezpośredniej informacji, wcześniejszych doświadczeń (filtry percepcyjne) i kontekstu przestrzennego. Natomiast słowo „doświadczenie” jest pojęciem wieloznacznym. „Słownik języka polskiego PWN” podaje aż cztery jego znaczenia: „ogół wiadomości i umiejętności zdobytych na podstawie obserwacji i własnych przeżyć”, „wydarzenie, zwłaszcza przykre, które wpłynęło na czyjeś życie”, „wywoływanie lub odtwarzanie zjawiska w sztucznych warunkach”, „w filozofii: całościowy proces postrzegania rzeczywistości lub ogół postrzeżonych faktów”. W języku polskim jest też jeszcze inne podobne słowo – „doznanie”, czyli „to, co się odczuwa”. Stasiak (2016) uznaje ten wyraz za bliskoznacznym do doświadczenia, oznaczający przede wszystkim doświadczenie emocjonalne. Według Frydryczak (2013) w relacji z krajobrazem wykrystalizowały się dwa rodzaje doświadczeń: spojrzenie panoramiczne, związane z tradycyjnym, estetycznym sensem krajobrazu oraz doświadczenie topograficzne, odpowiadające procesualnej naturze krajobrazu. Różnica między nimi ujawnia się w sytuacji „bycia wobec krajobrazu” lub „bycia w krajobrazie”. W recenzowanej rozprawie niestety odbieram pewien chaos pojęciowy. Dla przykładu, na str. 190. percepcja jest rozumiana jako doświadczenie krajobrazu a „po jej zaistnieniu następuje interpretacja otoczenia określana przez doświadczenie...”. Pewnym usprawiedliwieniem Autora może być interdyscyplinarny charakter pracy i związana z tym trudność w poprawnym posługiwaniu się „zapożyczonymi” pojęciami. Pomimo wykazanych uwag ze zrozumieniem przyjmuję intencję Autora, aby definiować świadomość krajobrazu holistycznie, uwzględniając „wszystkie składowe eksploracji krajobrazu przez turystę”, w tym percepcję i doświadczenie. Takie podejście jest akceptowalne. Dobrze, że Autor dostrzega zależność kształtowania się świadomości krajobrazu od profilu indywidualnego turysty oraz jego indywidualnych (nazywanych przez Autora wewnętrznymi) zdolności do interpretacji napływających z krajobrazu bodźców. Jak dalej zaznacza, jest to „fundament i główna oś proponowanej całościowej koncepcji świadomości krajobrazu” (str. 143.).

Jako obszar badań zostały wybrane Tatry Polskie (łańcuch Tatrzański). Jednak zaznaczyć należy, że badania dotyczyły przede wszystkim Tatr Wysokich (co podkreśla Autor) a w rozprawie są odniesienia także do obszarów sąsiadujących (m.in. miasta Zakopane, Obniżenie Orawsko-Podhalańskie). W związku z tym określenie zawarte w tytule nie jest precyzyjne. Pomimo tych nieścisłości, wybór obszaru badań jest uzasadniony wysokimi walorami krajobrazowymi regionu, chronionego poprzez utworzenie Tatrzańskiego Parku Narodowego, podlegającego jednak silnej presji turystycznej. Mamy tu do czynienia ze zjawiskiem *overtourismu*, co Autor wyraźnie zaznacza w rozprawie.

Badania opisane w pracy zostały przeprowadzone z wykorzystaniem **metod** właściwych dla nauk społecznych. Zostały one opisane głównie w rozdziale 1.3. „Metodyka i źródła badań” oraz szczegółowo w odniesieniu do badań empirycznych w rozdziale 5.2. (str. 154-155). Pewne wątpliwości budzi zaliczenie pomiaru do wykorzystanych danych pierwotnych/metod. Niestety nie zrozumiałem wyjaśnienia Autora, znajdującego się na str. 11. rozprawy. Czy chodzi o pomiar świadomości na podstawie badań sondażowych? W „Słowniku języka polskiego PWN” pomiar to „ustalenie miary określonej wielkości fizycznej; też: wynik takiego mierzenia”. Ważnym elementem tej części rozprawy jest „schemat konceptualny rozprawy doktorskiej”, czyli schemat procedury badawczej, zamieszczony na stronie 9. Generalnie oceniam go pozytywnie, choć nie rozumiem, czemu procedurę kończy „udostępnienie turystyczne Tatr”, skoro to nie zależy od badań. Ostatnim elementem rozprawy (w części wynikającym z badań) są rekomendacje dotyczące udostępniania turystycznego Tatrzańskiego Parku Narodowego a nie udostępnienie turystyczne Tatr. Zakładam, że Autor zawarł w schemacie skrót myślowy.

Najważniejsze dla weryfikacji postawionych hipotez były dwa badania sondażowe. Pierwsze badanie w kolejności prezentacji wyników (określone na str. 11 jako drugie) przeprowadzone zostało w ramach wywiadu bezpośredniego (str. 13., choć wcześniej Autor pisze o ankiecie) przy wykorzystaniu kwestionariusza składającego się w sumie z 12 pytań oraz metryki. Celem badania było wskazanie zróżnicowania występowania poszczególnych typów turystów w zależności od trudności szlaku. Badanie to przeprowadzono wiosną, latem, jesienią i zimą (lata 2021-2022, zgodnie z informacją zamieszczoną dopiero na str. 154.) w trzech miejscach (nazywanych przez Autora punktami pomiarowymi): Wodogrzmoty Mickiewicza w Dolinie Rożtoki, Dolina Pięciu Stawów Polskich, Wyżnie Solnisko, położonych na różnych wysokościach n.p.m., a tym samym charakteryzujących się zróżnicowaną dostępnością, mierzoną stopniem trudności dotarcia do nich. Celem drugiego (określonego na str. 11 jako pierwsze) było sklasyfikowanie przyjezdnych odwiedzających Tatry Polskie względem poziomu ich świadomości krajobrazu. W badaniach wykorzystano kwestionariusz w formie papierowej, zawierający łącznie 44 pytania oraz metrykę. Jak pisze Autor, „pozostawiono go w pensjonatach, restauracjach i kawiarniach oraz wybranych sklepach ze sprzętem do turystyki kwalifikowanej” (str. 13.). Dodatkowo badania przeprowadzono bezpośrednio podczas obecności autora w Tatrach i udostępniono w Internecie. W sumie zebrano 544 (w pierwszym badaniu) i 758 (w drugim badaniu) poprawnie wypełnionych kwestionariuszy. Charakterystyka respondentów została zamieszczona na stronach 171-172 i 190 (badanie pierwsze) oraz 227 (badanie drugie). Jednak jest ona niepełna. Nie ma tu odniesień do statusu zawodowego i wykształcenia, choć w obu kwestionariuszach zawarto ten element. Ponadto nie odnalazłem informacji o sposobie doboru respondentów. Domyślam się, że był on losowy. Wyjaśnienie to powinno się znaleźć w rozprawie.

Pozostałe uwagi szczegółowe

Rozprawa zawiera liczne „literówki”. W mojej opinii są też błędy edytorskie. Przykładowo, treść przedstawiona na Ryc.5.30. jest niezgodna z treścią Ryc. 5.1. Z tej ostatniej oraz zawartej pod nią charakterystyki wynika, że niska świadomość krajobrazu jest charakterystyczna dla typu IV i V a z Ryc. 5.30. wynika, że dla typu I i II. Ponadto w przypadku odwołań do literatury są pewne pomyłki, np. zamiast Myga-Piątek, 2009 powinno być Myga -Piątek, 2011 (str. 45.), Bernat, 2023 – Bernat, 2022 (str. 131.).

Język rozprawy jest niedopracowany. Autor stosuje tzw. „skrót myślowy”. Przykładowo, na str. 67., charakteryzując Morskie Oko, Autor pisze, że jest to „jeden z najbardziej rozpoznawalnych krajobrazów w polskich Tatrach”, „jeden z najistotniejszych produktów turystycznych całych Tatr”. Dalej czytamy: „Widok ten jest tak ważnym walorem turystycznym, iż stałym elementem krajobrazu stały się „fasiągi” [...]”. Według mnie przynajmniej część podkreślonych stwierdzeń jest skrótem myślowym, który powinien zostać zastąpiony jednoznacznym opisem. Bez tego, zdania są niezrozumiałe, skłaniają do zastanowienia, co Autor miał na myśli. Następne zdania, na str. 68., również są podobne, czego przykładem jest zdanie „Wyzwanie i osiągnięcie oddają miejsca kontemplacji autentycznych bodźców przyrodniczych.” Natomiast na str. 140. mamy: „W pracy M. Hunziker’a i zespołu (2008), wskazana jest bardzo ważna rola lokalnej społeczności w jego krajobrazu”. W rozprawie można także znaleźć bardzo długie zdania (np. na str. 107, składające się z 54 wyrazów, zajmujących 7 wersów). Czy rzeczywiście nie można pisać krócej?

Ujemną stroną rozprawy jest ponadto rozproszenie i powtórzenia treści (np. na str. 154, 155, 192 w odniesieniu do sondażu diagnostycznego). Można też znaleźć pewne niekonsekwencje językowe. Przykładowo, na str. 74. czytamy: „Użycie określenia krajobraz kulinarny wydaje się określeniem potocznym, z tej przyczyny autor celowo z niego rezygnuje” a potem „W krajobrazie kulinarnym tego regionu Polski znajdują się zatem między innymi kwaśnica, moskole oraz oscypek”. Dobrze, że w dalszej części pracy pojęcie krajobrazów kulinarnych, konsekwentnie nie jest używane.

Innym mankamentem rozprawy jest brak odniesień w treści pracy do kwestionariuszy, znajdujących się w załącznikach. Czytelnik musi się domyślać, który z nich wykorzystano w poszczególnych badaniach. W mojej opinii kolejność kwestionariuszy jest niewłaściwa. Pierwszy z nich odnosi się do badania sondażowego nr 2 a nie nr 1, a drugi do badania sondażowego nr 1 a nie nr 2.

Pozostałe uwagi:

1. Ryc.2.5. jest według mnie niedopracowana. W treści ryciny Autor używa skrótu „wg”, chyba dla zwrotu „ze względu”; ponadto zauważyłem brak spójności z tekstem poniżej (np. czas trwania na wykresie to przebieg w tekście, tempo to okres jego trwania).

2. Na str. 237. Autor odnosi się do potrzeby ochrony obszarów ciszy. Nie definiuje jednak, czym te obszary są, choćby w świetle Dyrektywy Hałasowej. Tutaj też zwraca uwagę na instalację dźwiękową „Morskich Organów” w Zadarze jako inspirację do „kształtowania uważnej percepcji krajobrazu Tatr”. Czy rzeczywiście w Tatrach można inspirować się instalacją związaną z oddziaływaniem fal morskich?
3. W rozprawie brak odniesień do stosownych operatów planu ochrony Tatrzańskiego Parku Narodowego. W niewielkim stopniu Autor zwraca uwagę na walory widokowe (panoramy). Mają one przecież wyjątkowy charakter w porównaniu z innymi parkami narodowymi. Ponadto na str. 260. Autor wspomina o obszarach ochrony krajobrazowej Tatrzańskiego Parku Narodowego. Według mnie, dla lepszej percepcji treści wskazana byłaby mapa przedstawiająca ich zasięg.
4. W treści rozprawy, zwłaszcza w dyskusji, wskazane byłyby według mnie odniesienia do nowszych publikacji (Malec, 2019; Adamczyk, Wałydkowski, 2022; Młynarczyk, Wiciak, 2022). Oczywiście nie są one niezbędne dla postępowania badawczego, ale mogłyby wzmocnić dyskusję i wnioski.

Podsumowanie

Oprócz uwag krytycznych (pomocnych zwłaszcza w przypadku przygotowywania publikacji rozprawy) recenzja powinna podkreślać pozytywne strony rozprawy doktorskiej. Jako najważniejszą **zaletę pracy** uznaję wyraźne sformułowanie problemu badawczego i podjętą próbę jego rozwiązania. Doktorant podjął próbę skwantyfikowania zjawisk jakościowych poprzez wprowadzenie syntetycznego wskaźnika. Wprowadził także własną typologię uczestników ruchu turystycznego. Dodatkowo na uwagę zasługuje zaakcentowane w rozprawie powiązanie badań naukowych z praktyką. Część wskazanych rekomendacji, jeśli zostałyby wdrożone, może przyczynić się do zmniejszenia presji turystycznej na krajobraz Tatrzańskiego Parku Narodowego. Wprawdzie można mieć wrażenie pewnych braków, niedopracowania języka oraz nieuporządkowania treści to jednak zaniedbania te można usprawiedliwić podjętą tematyką (wielowymiarowość krajobrazu i wielowymiarowość percepcji) oraz złożonością rozprawy.

Przedstawiona do recenzji rozprawa sytuuje się w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna, zwłaszcza jej kierunkach badawczych: geografia percepcji, geografia turystyki czy geografia krajobrazu. Autor wykorzystał także inne podejścia badawcze (m.in. socjologii i psychologii) i stosowane w nich metody. Jest to zgodne z przesłaniem Wojciechowskiego (1986, s. 38): „jeśli badania geograficzne mają rozwijać się tak, aby nie pozostawać w tyle za rozwojem cywilizacyjno-społecznym, to nie można rezygnować z prób działania na terenach pogranicza wielu dyscyplin badawczych”. W uwagach końcowych (str. 289) Autor słusznie proponuje rozszerzenie badań nad

świadomością krajobrazu turystów i sposobami jej kształtowania w edukacji krajobrazowej. W tym celu konieczne jest m.in. poznanie preferencji turystów, badanie czynników zakłócających percepcję (uciążliwości miejsc), co wiąże się m.in. z monitoringiem hałasu.

Rozprawa odzwierciedla dużą wiedzę teoretyczną Autora w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Autor wykazał poprzez rozprawę, że podejście geograficzne ma charakter syntetyzujący i uogólniający (wiążący, kompleksowy), ukierunkowany na poznanie i wyjaśnienie otaczającej nas rzeczywistości w aspekcie przyrodniczym, społecznym i humanistycznym, przy wykorzystaniu mapy jako sposobu prezentacji i narzędzia analizy. Doktorant zaproponował oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i zastosowanie wyników własnych badań naukowych w aktualnej rzeczywistości. Rozprawa została napisana niewątpliwie z dużym zaangażowaniem Autora, na co wskazuje złożoność badań w niej zaprezentowanych. Doktorant zrealizował przyjęte cele badawcze. Hipotezy zostały potwierdzone. Zaprezentowane wnioski są jasne i stanowią o wartościach poznawczych i aplikacyjnych rozprawy. Najważniejsze, że Doktorant wykazał się zdolnością do formułowania i rozwiązywania problemów naukowych oraz posługiwania się poprawnym warsztatem badawczym. Musi jednak popracować nad językiem naukowym w przypadku kolejnych prac bądź przygotowywania rozprawy do publikacji. Warto też podkreślić, że rozprawa inspirowała do podjęcia dalszych badań. Pomimo powyżej przedstawionych uwag krytycznych oceniam ją zatem **pozytywnie**.

Na koniec stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Daniela Syrka spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim (art. 187. ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) i wnioskuję o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Przywoływane źródła:

- Adamczyk J., Wałydkowski P. (2022). Planning for Sustainable Development of Tourism in the Tatra National Park Buffer Zone Using the MCDA Approach. *Miscellanea Geographica*, 26, 1, 42-51.
- Długołęcka L., Pinkwart M. (1992). *Muzyka i Tatry*. Wyd. PTTK „Kraj”, Warszawa-Kraków.
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000.
- <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20060140098/O/D20060098.pdf>
- FDP, 2011: „Ochrona krajobrazu przyrodniczego i kulturowego a rozwój cywilizacyjny” <https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-bronislawa-komorowskiego/forum-debaty-publicznej/tworczosc-dziedzictwo-kulturowe-i-przyrodnicze-bogactwem-polski/debaty/fdp-ochrona-krajobrazu-przyrodniczego-i-kulturowego-a-rozwoj-cywilizacyjny,23374>
- Frydryczak B. (2013). *Krajobraz. Od estetyki the picturesque do doświadczenia topograficznego*. PTPN Poznań.
- Hibszter A., Szkurlat E. (2018). *Krajobraz w nowej podstawie programowej geografii. Zmiana rangi i koncepcji edukacji krajobrazowej*. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, 40, 25-46.
- Kowalczyk A. (2008). *Preferencje dźwięków w krajobrazie*. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 11*. Instytut Nauk o Ziemi UMCS, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Lublin, 36-43.
- Kulczyk S. (2013). *Krajobraz i turystyka. O wzajemnych relacjach*. Uniwersytet Warszawski. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych. Warszawa.
- Malec M. (2019). *W poszukiwaniu ciszy – dźwięk jako walor turystyczny szlaków górskich*. *Folia Turistica*, 52, 119-140.
- Młynarczyk D., Wiciak J. (2022). *Acoustic Indicators in the Analysis of the Acoustic Environment of the Koscieliska Valley in the Tatra National Park*. *Vibrations in Physical Systems*, 2022, 33(3), 2022325.
- Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl>
- Stasiak A. (2016). *Doświadczenie – stary-nowy paradygmat turystyki*. *Folia Turistica*, 41, 191-216.

Tilden F. (2019). Interpretacja dziedzictwa. Centrum Turystyki Kulturowej TRAKT Poznań.
Wojciechowski K.H. (1986). Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu, Wyd. Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej, Lublin.
Wojciechowski K.H. (1994). O przydatności badań percepcji krajobrazu. W: Bogdanowski J. (red.), O percepcji środowiska Zeszyty Naukowe PAN nr 9. Komitet Naukowy przy Prezydium PAN „Człowiek i Środowisko”, 109-124.

Sebastian Bernat

